

KECSKEMÉTI TIBOR

A GEOGYŰJTEMÉNYEK TÖRTÉNETI KUTATÁSA „FELFEJTETLEN SZALAI“

Magyarország múzeumai, valamint egyéb köz- és magángyűjteményei nemzetközi mértékkel mérve is jelentős mennyiségű és értékű földtudományi anyaggal rendelkeznek. Mintegy 25 nagy (több ezer darabos) és 40 kis ásvány, kőzet, meteorit, ősmaradvány, teleptani, rétegtani és földrajzi gyűjteményünk van.

Ezek a fenntartók szerint lehetnek állami (Magyar Természettudományi Múzeum), megyei önkormányzati (Herman Ottó Múzeum, Miskolc), városi önkormányzati (Magyar Földrajzi Múzeum, Erd), szakminisztériumi (Magyar Állami Földtani Intézet, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium), alapítványi (Központi Bányászati Múzeum, Sopron), egyházi (Református Kollégium, Debrecen) és magán- (Makovnik István, Fertőrákos) múzeum (zárójelben példák az egyes fenntartói kategóriákra).

A gyűjtemények történetével, értékeinek és munkájának számbavételével röviden már 1984-ben foglalkoztunk egy tanulmányban (Kecskeméti, 1984). Ennek bővítése történt meg — elsősorban őslénytani és történeti irányban — 1987-ben a Földtani Tudományok Történeti Kutatásának Nemzetközi szervezete (INHIGEO) pisai szimpóziumára készült kötet négy tanulmányában (Kecskeméti & Nagy, 1987; Nagy, 1987; Kázmér, 1987; Kecskeméti, 1987). Hangúlyozottan történeti jelleget kapott az a 41 tanulmányt magába foglaló angol nyelvű kötet, melyet az INHIGEO 1991-es drezdai szimpóziumának vezértémája, a „Museums and Collections in the History of Mineralogy, Geology and Paleontology“ indukált (Kecskeméti & Vitális, 1991).

Ez teljeseedett ki a közelmúltban kiadott „Földünk hazai kincsházai“ c. tanulmánykötetben, mely az előbbi javított és bővített magyar nyelvű kiadásának tekinthető (Kecskeméti & Papp, 1994).

Ez utóbbi kötetben több, főként fiatalabb múzeum, gyűjtemény (ezek a közelmúltban alakultak, nagy múlttal még nem rendelkeznek) vonatkozásában sikerült „maradékalanul“ feltárni a gyűjtemény történetét az alapítástól napjainkig. Számos múzeumnál, gyűjteménynél azonban a történeti kutatások csak addig a szintig jutottak el, ill. azokat az eseményeket, adatokat és tendenciákat lehetett feltárni, ameddig, ill. ahol a történeti források rendelkezésre álltak. E múzeumok többségükben nagy múltra tekintenek vissza, és gyűjteményük több szakirányú kollekcióból áll. A történések itt egy vagy több szálon jól nyomon követhetők, de számos szál mentén nem juthatunk tovább; e szálak „felfejtetenek“.

A „felfejtéshez“ szükséges *források*: leltárkönyvek, katalógusok, kölcsönzési és ajándékozási iratok, múzeumi tárgyak alátétcédulái, jegyzőkönyvek (terepi, gyűjtési stb.), évkönyvek (iskolai is!), levéltárak és archívumok (különösen gazdag anyag található a Magyar Természettudományi Múzeum, Magyar Állami Földtani Intézet, Eötvös Lőránd Tudományegyetem,

Magyar Tudományos Akadémia, Budapesti Műszaki Egyetem, Miskolci Egyetem archívumaiban), gyűjtemény- és múzeumtörténetek, sajtóközlemények (napi sajtó is!) és szóbeli közlések.

„Felfejtendő” azaz *feldolgozandó anyag* bőven van. Itt csak a legfontosabb és legtöbb eredményt ígérő kollekciókat, anyagokat, ill. témákat soroljuk fel.

A *Magyar Természettudományi Múzeumban* található Wolny A. gazdag ásványtani iratanyaga; igen sok érdekességet rejthet a korabeli ásványgyűjtésre, a gyűjtemények kialakulásának korai szakaszára vonatkozóan. Sadler J. gazdag fosszilis puhatestű anyaga feldolgozatlan; feldolgozása Sadler szoros bécsi tudományos kapcsolatai miatt különösen fontos. Új, az eddigieknél részletesebb (monografikus?) feldolgozást igényel Petényi Salamon J. gerinces paleontológiai munkássága. Ugyanez vonatkozik Kováts Gy. és Ettingshausen, J. paleobotanikai anyagára és életművére. Előbbinek a bécsi Geologische Bundesanstaltban van feldolgozatlan hegyaljai anyaga, utóbbi csehországi kapcsolatai miatt érdekes. Tisztázni kell a Brunswick J., Forrai A. és Chotek H. rokonsági kör gyűjtési tevékenységének szerteágazó kapcsolódásait, valamint felmérni ásványtani anyaguk értékét. A leltárkönyvi bejegyzéseken kívül teljesen ismeretlen Imhoff Gy. és Palkovics Gy. gerinces, ill. gerinctelen paleontológiai gyűjtő tevékenysége. A Földtani Intézetből a Föld- és Őslénytárba került Coquand mezozoós malakológiai anyag számbavétele, valamint tudománytörténeti értékelése is várat magára. A századforduló közeli és e század eleji gyűjtők, gyűjtemények korszerű feldolgozása is adósságunk. Nem ismerjük teljességében Franzenau A. ásványtani és mikropaleontológiai anyagát és szinte „lapul” a fiókok mélyén Harmat I. páratlan értékű oligo-miocén molluszká anyaga. Történeti körülményeiről, időbeli közelsége ellenére (e század 20-as 30-as éve), nagyon keveset tudunk. Igazi történettudományi csemege az archívumunkban található, az erdélyi Rézbánya bányaváros 1751-ből származó bányászati protokolluma. A feldolgozás biztos sikert fog hozni, hiszen még senki sem foglalkozott e tudománytörténeti kincssel; minden megállapítás novum lesz.

Másik tudománytörténeti kincseshánya a *Magyar Állami Földtani Intézet*. Itt teljesen feltáratlan Streda R. és Lux K. ásványtani anyaga, Vonics O. expedíciós gyűjtése, a távoli földrészek (DK-Ázsia, Ecuador, Kína stb.) őslénytani gyűjteménye. Az őslénytani gyűjtemény részleteiben általában is kevésbé ismert (Kováts Gy. hegyaljai fosszilis növényei, Hantken M. kis-foraminifera anyaga, a történeti értékű gerinces gyűjtemény stb.). E hatalmas gyűjtemény és a hozzá kapcsolódó gazdag dokumentációs anyag évekre biztosít munkát a tudománytörténészeknek.

Az eddigi intenzív kutatások ellenére is csak a kezdetén tart az *egyetemi gyűjtemények* történetének feltárása. Igen alapos feldolgozások készültek az ásványközettani gyűjteményekről (ELTE, JATE, KLTE, ME), bár e téren is további feladat volna a budapesti Műszaki Egyetem ásvány-közettani, valamint a Miskolci Egyetem selmecbányai ásvány-, kőzet- és teleptani gyűjteményére vonatkozóan bővíteni és mélyíteni a történeti kutatásokat. Ígéretes az őslénytani különgyűjteményekkel való foglalkozás. Néhány fontos téma e téren: ELTE: Hentken M. kis-foraminifera, nummulites és mikrofácies gyűjteménye — utóbbi talán első Európában! — keletkezési körülményeinek feltárása, Lőrentsey I. eocén dekapoda és pannon molluszká gyűjteménye tudománytörténeti elemzése; JATE: részleteiben ismeretlen a Krantz-féle vezérkövület anyag Szegedre kerülése.

Az eddigi úttörő jellegű munkák arra utalnak, hogy érdemes a *középiskolai szertárak* anyagával is foglalkozni. Nagy kutatási lehetőségek rejlenek ebben. A szertárak végiglátogatása, itteni értékeink számbavétele mellett, gazdag forrásként használhatók az iskolák értesítői, évkönyvei. E munkálatok a millezcentenáriumi „1000 éves a magyar iskola” c. programba is jól illeszkedhetnek.

A *megyei múzeumi hálózat* geoanyagainak vizsgálata is tartogat még érdekességeket. Módszeresen és rendszeresen fel kellene kutatni a Lóczy-féle világhírű „Balaton monográfia” ősmaradványait, s feldolgozni nemzetközi vonatkozásokat is tartalmazó történetét. Az anyag nagy része a zirci Bakony Múzeumban van. Csemege lehetne egy tudománytörténésznek a szegedi Móra Ferenc Múzeumban található Lászy- és Praznovszky-féle anyagban való búvárkodás; szinte semmit sem tudunk róla. Foglalkozni kellene a Jósza András Múzeum tulajdonában lévő Szabó József-féle ásványtani, valamint páratlan értékű meteorit-anyag múzeumba kerülésével.

Külön tanulmány témája lehetne a Magyar Nemzeti Múzeum, a Kir. Magyar Természettudományi Társulat és a Magyarhoni Földtani Társulat 1841-1869-ig terjedő időszakban történő gyűjtési tevékenységének vizsgálata. Az együttműködés a gyűjtés és teaurálás

tekintetében teljesen feltáratlan. A feltáráshoz a korabeli sajtó nélkülözhetetlen forrásul szolgál.

Néhány *speciális kutatás*. Irodalmi adatok alapján tudomásunk van Rómer F. őslénytani gyűjtőmunkájáról. A gyűjtemény felkutatása, a gyűjtés körülményeinek történelmi elemzése kiegészíthetné a Rómer életművéről alkotott képet. Csak adataink vannak Themák E. temesvári ásványkereskedő működéséről. E haszonelvű tevékenység szakmai és muzeológiai vonatkozásait (gyűjtőterület, gyűjtőhálózat, felvásárlás, meghatározás, kikészítés, árusítás stb.) vizsgálni érdekes feladat egy tudománytörténésznek. Erdemes lenne utánanézni a múlt század második felében tett földrajzi expedíciók (Széchenyi, Déchy stb.) gyűjtési anyagának. Az ásvány-kőzettani, valamint ősmaradvány anyag gyűjtése oldaláról ezeket az expedíciókat senki sem kutatta.

Külföldön levő, de magyar lelőhelyű vagy vonatkozású gyűjtemények történeti kutatása is sok újdonsággal járhat. Itt csak Zipser K.A. ásvány anyagára gondolunk a berlini Humboldt Universitát-en, Kováts Gy. ősnövény anyagára a bécsi Bundesanstaltban, továbbá a Teleki téka ásványgyűjteményére Marosvásárhelyen.

Várható eredmények. Szaktudományos szempontból jobban kitapinthatók lesznek a korabeli kutatási eredmények; részleteiben is megismerhetjük e kutatások körülményeit, személyeit, eszközeit; képet kaphatunk a gyűjtemények elhelyezéséről, fenntartásáról, értékéről; a gyűjtőkről, mecénásokról. Tájékozódhatunk a *muzeológiai* munka részleteiről, mint a leltározás, nyilvántartás, gyűjteményi rend, állagvédelem, cédulázás (sokszor a cédulák tartalmazzák a legértékesebb információkat). *Történelemtudományi* tekintetben feltáruhatnak adatok, események, folyamatok, trendek, eszmeáramlatok; összefüggések ismerhetők fel; továbbá „elfelejtett” vagy háttérben működő személyek kutatás- ill. művelődéstörténeti szerepe válik értékelhetővé.

Nyomon követhető a *szaknyelv fejlődése*. Ehhez a legfontosabb és legtöbb támpontot a használt nomenklatúra és terminus technicus-ok szolgáltatják.

Kutatás- és művelődéstörténeti összehasonlításra nyílik lehetőség. E téren a korabeli nemzetközi szakmai kapcsolatok (levelezés, naplók, útirajzok, egyetemjárás, expedíciók, tanulmányutak stb.) elemzése adja az alapvető információkat.

Ezeket túlmenően minden bizonnyal még számos más vonatkozásban is bővítik ismereteinket e történeti kutatások.

Végül a *publikálásról*. A kutatások eredményei közlésre kerülhetnek *szaklapokban* (Földtani Közlöny, Technikatörténeti Szemle, Magyar Tudomány), nagyobb dolgozatok a Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Évkönyve *speciális köteteiben, monográfiákban*, (Jávorka S.: Kitaibel Pál, 1958), az *ismeretterjesztő sajtóban* (Természet Világa, Élet és Tudomány stb.), valamint *napilapok tudományos rovatában*.

Mindehhez önzetlen és agilis munkatársakat keresünk!

Irodalom

- Kázmér, M. (1987): A brief history of the collections of the Department of Palaeontology of the University of Budapest.- Annales Hist.Hung.Geol., Special issue, pp. 171-173.
- Kecskeméti, T. (1986): Hazai földtudományi gyűjtemények helyzete és feladatai.- Múzeumi közlemények, 1984/2, pp. 3-21.
- Kecskeméti T. (1987): Minor Hungarian palaeontological collections in the country.- Annales Hist.Hung.Geol., Special issue, pp. 179-183.
- Kecskeméti, T. & Nagy, I.Z. (1987): Palaeontological collections of the Hungarian Natural History Museum (Budapest).- Annales Hist.Hung.Geol., Special issue, pp. 151-159.
- Kecskeméti, T. & Papp, G. (1994): Földünk hazai kincsesházai. Tanulmányok a magyarországi földtudományi gyűjtemények történetéről.- Magyar Természettudományi Múzeum, Studia naturalia 4, p. 432.
- Kecskeméti, T. & Vitális, Gy. (1991): Museums and Collections in the History of Mineralogy, Geology and Paleontology in Hungary.- Annales Hist.Hung.Geol., Special issue 3, p. 440.
- Nagy, I. (1987): The palaeontological collection of the Hungarian Geological Institute.- Annales Hist.Hung.Geol., Special issue, pp. 161-169.